

УДК 343:349.22

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.25>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗА БЕЗПІДСТАВНУ НЕВИПЛАТУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Уварова Наталія Володимирівна,

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню проблемних аспектів кримінальної відповідальності керівника за безпідставну не виплату заробітної плати, які не втрачають своєї актуальності. Зазначена проблема досить поширена, адже відносини між роботодавцем і працівником нерідко виходять за межі правового поля. У зв'язку із цим доцільно висвітлити окремі аспекти кримінальної відповідальності керівника за безпідставну не виплату заробітної плати. Кримінальну відповідальність керівника за безпідставну не виплату заробітної плати закріплено статтею 175 Кримінального кодексу України. Наголошено на недосконалому складу злочину, передбаченому статтею 175, та недоліках правозастосування за порушення зазначеної норми. Зауважено на тому, що спеціальним суб'єктом цього злочину має бути саме роботодавець – власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності або уповноважений ним керівник чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю. Акцентовано увагу на тому, що пропозиції стосовно збільшення обсягу санкцій у цьому правопорушенні носять суто технічний характер і не впливають позитивним чином на ефективність правозастосування. Зроблено висновок, що успішне вирішення проблеми своєчасної виплати заробітної плати має полягати у конкретизації протиправних дій та внесенні змін і доповнень до трудового, адміністративного і кримінального законодавства у трудовій сфері. Лише після якісних змін на законодавчому рівні можна вести мову про поліпшення організаційного складника кримінальної відповідальності. Наголошено на необхідності уточнення суб'єкта цього злочину та процесуальних особливостей звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі виплати заборгованої заробітної плати.

Ключові слова: право на оплату праці, кримінальна відповідальність, роботодавець, керівник, працівник, трудові відносини, заробітна плата.

Uvarova Natalia. Certain aspects of criminal liability of the manager for unjustified non-payment of salary

The article is devoted to the research of problematic aspects of criminal liability of the manager for unjustified non-payment of salary, which do not lose their relevance. This problem is quite common, because the relationship between employer and employee often goes beyond the legal field. In this regard, it is advisable to highlight some aspects of criminal liability of the manager for unjustified non-payment of salary. Criminal liability of the manager for unjustified non-payment of salary is enshrined in Article 175 of the Criminal Code of Ukraine. Emphasis was placed on the imperfections of the crime provided for in Article 175 and the shortcomings of law enforcement for violation of this norm. It is noted that the special subject of this crime should be the employer – the owner of the enterprise, institution, organization, regardless of ownership, type of activity, industry affiliation or his authorized manager or an individual who in accordance with the law uses hired labor. Emphasis is placed on the fact that the proposals to increase the scope of sanctions in this offense are purely technical in nature and do not have a positive impact on the effectiveness of law enforcement. It is concluded that the successful solution to the problem of timely payment of salary should be to specify illegal actions and make changes and additions to labor, administrative and criminal legislation in the field of labor. Only after

qualitative changes at the legislative level can we talk about improving the organizational component of criminal liability. Emphasis is placed on the need to clarify the subject of this crime and the procedural features of the release of a person from criminal liability in case of payment of arrears of salary.

Key words: *right to fair pay, criminal liability, employer, manager, employee, labor relations, salary.*

Проблема праці та винагороди за неї супроводжує людське суспільство починаючи з розподілу праці. Нині ця проблема також не втрачає своєї актуальності, адже відносини між роботодавцем і працівником нерідко виходять за межі правового поля. Крім того, виплата/невиплата винагороди за працю робітникові часто стає інструментом маніпуляції для роботодавця. Нагадаємо, що право на працю, на вільний вибір місця роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття закріплено статтею 23 Загальної декларації прав людини 1948 року. На рівні національного законодавства право кожного на працю включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно вибирає або на яку вільно погоджується, проголошено статтею 43 Конституції України [1, с. 100].

Окремі питання кримінальної відповідальності роботодавця вивчалися фахівцями з правничої науки переважно у межах теорії права, кримінального, адміністративного і трудового права. З-поміж інших можна виділити праці: В.Г. Буткевича, П.Ф. Гуралю, А.М. Колодія, В.В. Кравченка, Л.В. Могілевського, О.М. Обушенка, Н.В. Обушенко, А.Ю. Олійника, П.М. Рабінюка, О.Ф. Скакун, М.І. Хавронюка та багатьох інших науковців.

З цього приводу С.О. Кравцов наголошує на тому, що трудове законодавство потребує особливої уваги, адже його порушення тягнуть за собою не лише фінансові санкції та адміністративні штрафи, але й кримінальну відповідальність [2, с. 24]. Водночас проблема кримінальної відповідальності керівника за безпідставну невиплату заробітної плати, з огляду на численні дестабілізуючі чинники та особливості застосування кримінального законодавства, не перестає бути актуальною, що зумовлює своєчасність і важливість зазначеної роботи.

Мета статті полягає у висвітленні окремих аспектів кримінальної відповідаль-

ності керівника за безпідставну невиплату заробітної плати та формулюванні пропозицій щодо її вдосконалення.

Переходячи до викладення основного матеріалу щодо відповідальності керівника за безпідставну невиплату заробітної плати, потрібно нагадати, що кримінальну відповідальність за такі дії закріплено статтею 175 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат». Так, за безпідставну невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленної законом виплати громадянам більш як за один місяць, вчинену умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, передбачено штраф у розмірі від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [3].

Кваліфікований склад передбачає те саме діяння, якщо воно було вчинене внаслідок нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат. Таке діяння карається штрафом від тисячі до півтори тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [3].

Також ч. 3 названої статті передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам [3].

За результатами емпіричного дослідження матеріалів кримінального провадження у справах про порушення норм статті 175 ККУ К.А. Романаускас вказує, що основними причинами безпідставної невиклати заробітної плати працівникам бюджетної сфери слід вважати: а) скрутне фінансове становище підприємства; б) забезпечення функціонування підприємства або недопущення його банкрутства; в) наявність суттєвої заборгованості із заробітної плати трудовому колективу, що виникла з вини попереднього керівництва підприємства. При цьому дослідник називає додатковою обставиною, що негативно стимулює керівників підприємств до безпідставної невиклати заробітної плати трудовому колективу, високий рівень корупції у контролюючих, правоохоронних і судових органах. Через це у окремих випадках повідомлень про факти вчинення такого злочину кримінальні провадження не відкривалися, а винні особи (керівники) не притягалися до кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку [4, с. 199]. З наведеного впливає принаймні два висновки: по-перше, про недосконалість складу злочину, передбаченого статтею 175 ККУ, а по-друге, про недоліки правозастосування за порушення зазначеної норми.

У наведеному аспекті цікавим є висновок О.М. Олейнічука, що потерпілим за вказаним злочином має виступати не громадянин, а будь-яка фізична особа, що має право на винагороду за свою працю. Своєю чергою фахівець пропонує розширити також і сутність суб'єкта відповідальності за цим злочином, включивши до таких осіб керівників відокремлених структурних підрозділів, що мають відокремлену бухгалтерію, капітанів будь-яких суден, у разі покладання на них відповідних обов'язків та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, що використовують найману працю [5, с. 115–116]. Ми частково розділяємо зазначену позицію, адже з огляду на багатоманітність трудових правовідносин за вказаним складом злочину складно диференціювати суб'єкта, перераховуючи всіх осіб, наділених повноваженнями винагороди працівників за працю.

Спираючись на статтю 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV та враховуючи викладене вище, ми вважаємо за доцільне розуміти під спеціальним суб'єктом цього злочину саме роботодавця – власника підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності або уповноваженого ним керівника чи фізичну особу, яка відповідно до законодавства використовує найману працю [6].

Крім того, проектом Закону України від 14.01.2021 № 4589 «Про внесення змін до статті 175 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за невиклату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат» було запропоновано просте збільшення обсягу покарання, зокрема, штрафних санкцій [7]. На нашу думку, відповідні пропозиції носять суто технічний характер, не впливаючи позитивним чином на ефективність правозастосування. Уточнення і доповнень потребує насамперед *corpus delicti*, а не обсяг та вид передбаченого нормою покарання.

Х.П. Хряпінський акцентує увагу на питанні звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі, якщо виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадян було здійснено нею до притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 3 статті 175 ККУ) [3]. Вчений наголошує, що у суддів виникає питання, якою нормою Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) слід керуватися у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності в такому випадку. Одні суди керуються при цьому статтею 7 КПК (звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки), інші – ст. 7-2 КПК (звільнення у зв'язку з дійовим каяттям) [8]. Водночас це питання досі лишається дискусійним серед правників, що негативним чином відображається на судовій практиці у справах за статтею 175 ККУ [9, с. 94]. Своєю чергою незрозумілим лишається граничний термін, коли має бути здійснено виплату заробітної плати для звільнення особи від кримінальної відповідальності (проголошення судового рішення чи раніше?). Не визначено також, чи має заробітна плата бути виплачена

у повному обсязі на момент звільнення особи від кримінальної відповідальності, або ж досить нарахування певної її частини?

Говорячи про відповідальність керівника за безпідставну невиплату заробітної плати найбільш проблемна ситуація виникає у разі відсутності офіційного закріплення трудових відносин між роботодавцем і працівником. У такому разі довести протиправність дій суб'єкта дуже складно, адже ринок праці насичений «неофіційним» працевлаштуванням, де випадки невиплати передбачених виплат є доволі поширеними. Звичайно, попри загрозу притягнення до юридичної відповідальності за порушення норм трудового законодавства, роботодавці намагаються мінімізувати податки і збори.

Основними завданнями захисту працівників від несвоєчасної винагороди за працю О.О. Коломієць та Л.Д. Яценко вбачають: а) впорядкування законодавства з посиленням формальних санкцій за порушення встановлених термінів оплати праці (через розширення зони персональної відповідальності менеджерів за недотримання індивідуальних і колективних трудових договорів, збільшення штрафів за заборгованість з виплати заробітної плати, прискорене банкрутство); б) підприємства з простроченими зобов'язаннями перед працівниками, наділення трудових інспекцій додатковими повноваженнями тощо;

в) створення законодавчого механізму гарантування виплати заробітної плати, реалізація конституційного права працівників на першочерговість отримання заборгованої заробітної плати у разі банкрутства підприємства; г) створення умов, що сприятимуть підвищенню ефективності економічної діяльності підприємств-боржників [10]. Ми погоджуємось із наведеними заходами, проте звертаємо увагу на їх надто універсальний характер та відсутність конкретних кроків для виправлення ситуації, що склалася.

Вважаємо, що успішне вирішення проблеми своєчасної виплати заробітної плати має полягати у конкретизації протиправних дій та внесенні змін і доповнень до трудового, адміністративного і кримінального законодавства у трудовій сфері. Лише після якісних змін на законодавчому рівні можна вести мову про поліпшення організаційного складника кримінальної відповідальності.

Проведений нами аналіз окремих аспектів кримінальної відповідальності керівника за безпідставну невиплату заробітної плати свідчить про наявність проблем, пов'язаних із застосуванням положень статті 175 ККУ. Наголошено на необхідності уточнення суб'єкта цього злочину та процесуальних особливостей звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі виплати заборгованої заробітної плати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Онишко О.Б. Конституційне право громадянина на своєчасне одержання винагороди за працю. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 99–108.
2. Кравцов С. Кримінальна відповідальність за порушення трудового законодавства. *Баланс-бюджет*. 2019. № 37 (761). С. 24–26.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
4. Романаускас К.А. Деякі питання кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із невиплатою заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Матеріали науково-практичної конференції «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення». 25.03.2016. Частина 2. 2016. С. 198–201.
5. Олейнічук О.М. Шляхи вдосконалення складу злочину, передбаченого ст. 175 КК України. *Юридична наука*. 2016. № 4. С. 114–125.
6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення: 19.06.2022).
7. Про внесення змін до статті 175 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених

законом виплат : проект Закону України від 14.01.2021 № 4589. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI04057A.html (дата звернення: 21.06.2022).

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.06.2022).

9. Хряпінський П.В. Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності: узгодженість кримінального та кримінального процесуального законів України. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 90–97.

10. Коломієць О.О., Яценко Л.Д. Шляхи розв'язання проблеми заборгованості з виплати заробітної плати в Україні. Відділ соціальної безпеки, Національний інститут стратегічних досліджень. Грудень, 2018 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/shlyakhi-rozvyazannya-problemi-zaborgovanosti-z-viplati-zarobitnoi> (дата звернення: 21.06.2022).